

Observatori Social de “la Caixa”

Setembre 2017

Dones i homes, consum i producció al llarg de la vida. Una relació desigual

Elisenda Rentería, Investigadora del Centre d'Estudis Demogràfics

Rosario Scandurra, UB

Guadalupe Souto, UAB

Concepció Patxot, UB

A Espanya continua havent-hi una important diferència entre l'activitat productiva d'homes i dones. Mentre que els homes dediquen gran part de la seva vida activa a feines remunerades, les dones passen més temps tenint cura dels infants i de les persones grans dependents, a més de gestionar la llar. Aquest estudi presenta els perfils per edat de consum i producció remunerada i no remunerada, diferenciats per sexe. Els resultats posen de manifest la importància que tenen la cura i les activitats no remunerades en el benestar de les persones, com també la necessitat de repensar el sistema de polítiques públiques i socials amb l'objectiu de reduir els costos de conciliar la vida familiar amb la laboral. Aquesta necessitat és evident en el cas de les dones, que, quan són mares, incrementen considerablement les hores de feina totals i, en molts casos, queden excloses de la protecció que impliquen les feines remunerades.

---

1. Introducció

Homes i dones treballen dins i fora del mercat amb una intensitat diferent. Els homes dediquen bona part de la seva vida activa a feines remunerades en el mercat, mentre que les dones passen més temps gestionant la llar i tenint cura dels infants i de les persones grans dependents, que són activitats no remunerades. Si bé és cert que la situació ha canviat molt d'unes dècades ençà

i que cada vegada més dones accedeixen a feines remunerades fora de la llar, la bretxa que hi ha a Espanya pel que fa al temps dedicat a les feines de casa per homes i dones continua sent una de les més grans d'Europa. Aquest patró repercuteix en el benestar de tothom.

D'altra banda, segons l'edat les nostres necessitats varien, la qual cosa implica que calgui transferir recursos entre individus d'edats diferents. Així, per exemple, durant la infantesa i la vellesa els individus no tenen capacitat per produir els recursos que els permetin cobrir les seves necessitats, de manera que els calen transferències (tant de diners com d'atenció i cura) d'altres grups d'edat. Les transferències es poden articular de maneres diverses: per mitjà de la família, del sector públic o bé del mercat, especialment en el cas de les persones grans, que poden estalviar mentre treballen per consumir més tard.

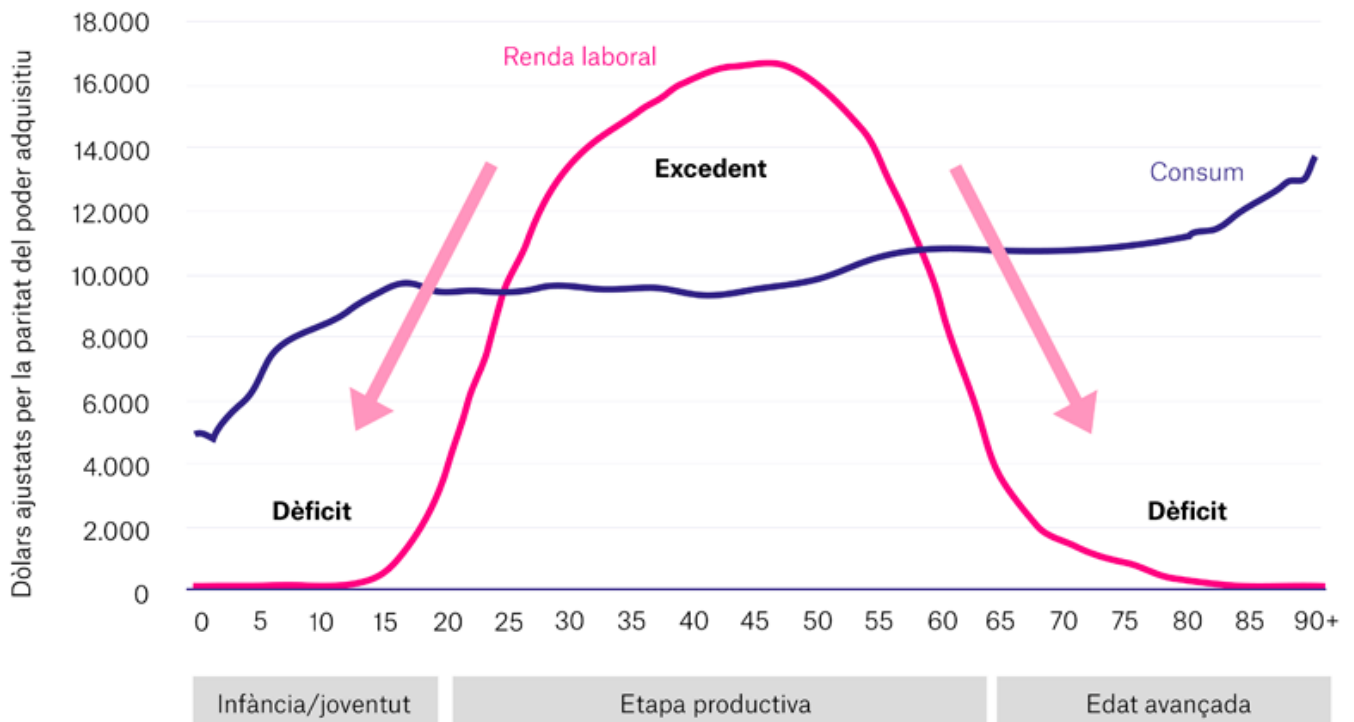
Aquest treball analitza els fluxos de recursos (monetaris i no monetaris) que hi ha en la societat espanyola tenint en compte aquestes dues perspectives: l'edat i el sexe. Per això construïm els perfils per edat de consum i producció, tant per a activitats remunerades com no remunerades, separant les dades d'homes i dones. Els resultats mostren diferències importants entre els sexes, ja que les tasques no remunerades, com ara les feines de casa i tenir cura dels familiars, les fan majoritàriament dones d'edat adulta; en canvi, la presència masculina és més gran en les activitats productives remunerades. Així mateix, el perfil productiu per edat també és diferent per a homes i dones: els homes entren més aviat (i amb remuneracions més altes) al mercat laboral i en surten més tard, mentre que les dones participen abans i durant molt més temps en la producció domèstica. A conseqüència d'això, la nostra conclusió és que un concepte de dependència econòmica que contempli únicament el factor monetari és incomplet de totes passades, car no considera les altres activitats productives fetes majoritàriament per dones.

---

2. Els comptes nacionals de transferències

Com hem indicat, al llarg del cicle vital les persones passen per etapes diferents amb necessitats igualment diverses. Així, tot i que necessiten consumir i satisfer les seves necessitats al llarg de tota la vida, només durant l'edat laboral tenen la capacitat de generar directament recursos monetaris. Per això es produeixen transferències de recursos entre els individus d'edats diferents (transferències intergeneracionals). El volum i la composició d'aquestes transferències determinen en gran manera el benestar de les persones i de la societat en general.

Gràfic 1. **Esquema del dèficit del cicle vital**

Font: mitjana de 23 països (Alemanya, Àustria, Brasil, Corea del Sud, Costa Rica, Eslovènia, Estats Units, Espanya, Filipines, Finlàndia, Hongria, Índia, Indonèsia, Japó, Kenya, Mèxic, Nigèria, Suècia, Taiwan, Tailàndia, Uruguai, Xile, Xina) elaborada pels autors a partir de dades publicades a la web del projecte NTA (www.ntaccounts.org).

La metodologia dels comptes nacionals de transferències (*National Transfer Accounts*, NTA) permet de construir els perfils per edat de diverses variables econòmiques (consum, producció de mercat, transferències públiques i privades donades i rebudes, entre altres) de manera coherent amb la comptabilitat nacional. El gràfic 1 presenta el perfil per edat del consum i la renda laboral per càpita mitjana d'un conjunt de països del projecte NTA representatius de diverses regions del món. Per renda laboral s'entén qualsevol remuneració percebuda com a assalariat o treballador per compte propi, mentre que el consum recull el valor monetari de tots els béns i serveis –públics i privats– consumits.

Podem observar-hi dues etapes perfectament diferenciades al llarg del cicle vital en què hi ha un dèficit (*Life Cycle Deficit*, LCD), és a dir, en les quals el consum és superior a la renda laboral: des del naixement fins als 24 anys, i a partir dels 59 anys. Al contrari, entre els 25 i els 58 anys la situació és de superàvit (la renda laboral és superior al consum). Així doncs, han d'existir mecanismes que permetin articular transferències de recursos des de les edats amb superàvit als individus amb dèficit. Aquests mecanismes són bàsicament tres: 1) les transferències privades que es donen bàsicament en l'àmbit familiar, com ara les de pares a fills

per cobrir les seves diferents necessitats (llar, menjar, etc.); 2) les transferències públiques que fa l'Estat, per exemple, proporcionant serveis de salut, educació o pensions als ciutadans, i que finança mitjançant els impostos i les cotitzacions socials; 3) els individus poden recórrer també als mercats d'actius per redistribuir la seva renda laboral al llarg del cicle de vida. Així, per exemple, les persones poden estalviar i acumular actius durant l'etapa de superàvit per utilitzar-los més endavant durant la vellesa, o bé demanar préstecs per atendre les necessitats de consum present i tornar-los posteriorment.

Les dades que es fan servir per a estimar les NTA en el cas d'Espanya provenen principalment de dues enquestes de llars: l'Enquesta de condicions de vida i l'Enquesta de pressupostos familiars. La informació que contenen –complementada amb informació sobre prestacions públiques– permet de construir perfils per edat de consum i renda laboral (semblants als que mostra el gràfic 1), com també altres magnituds com ara les transferències monetàries públiques i les transferències monetàries privades que es produeixen entre els membres d'una mateixa llar i entre diverses llars. Aquests perfils s'ajusten als agregats de la comptabilitat nacional de manera que siguin coherents (Lee i Mason, 2011).

---

3. Diferències de gènere en la producció remunerada i no remunerada

A més de transferències monetàries, els individus també depenem d'altres recursos que poden no proporcionar-se per mitjà del mercat i que, per tant, no estan remunerats. És el cas de les feines de casa, de tenir cura dels fills o de persones malaltes o grans, com també diverses tasques de voluntariat. Aquesta mena d'activitats les fan en bona mesura les dones, però com que no es proporcionen a través del mercat, no són tasques remunerades i per això no apareixen registrades als comptes nacionals. A fi d'incloure-les en l'anàlisi i de donar visibilitat a l'aportació real de les dones a l'economia, aquest treball amplia el mètode d'NTA per incorporar-hi les activitats no comptabilitzades en el mercat, és a dir, la producció domèstica. Aquesta extensió metodològica, anomenada Comptes nacionals de transferències monetàries i de temps (*National Time Transfer Accounts*, NTTA), s'ha desenvolupat en el marc del projecte *Counting Women's Work* (CWW). Per a això utilitzem l'Enquesta d'ús del temps (EUT) duta a terme per l'INE el 2009-2010. En aquesta enquesta, per mitjà de diaris, cada

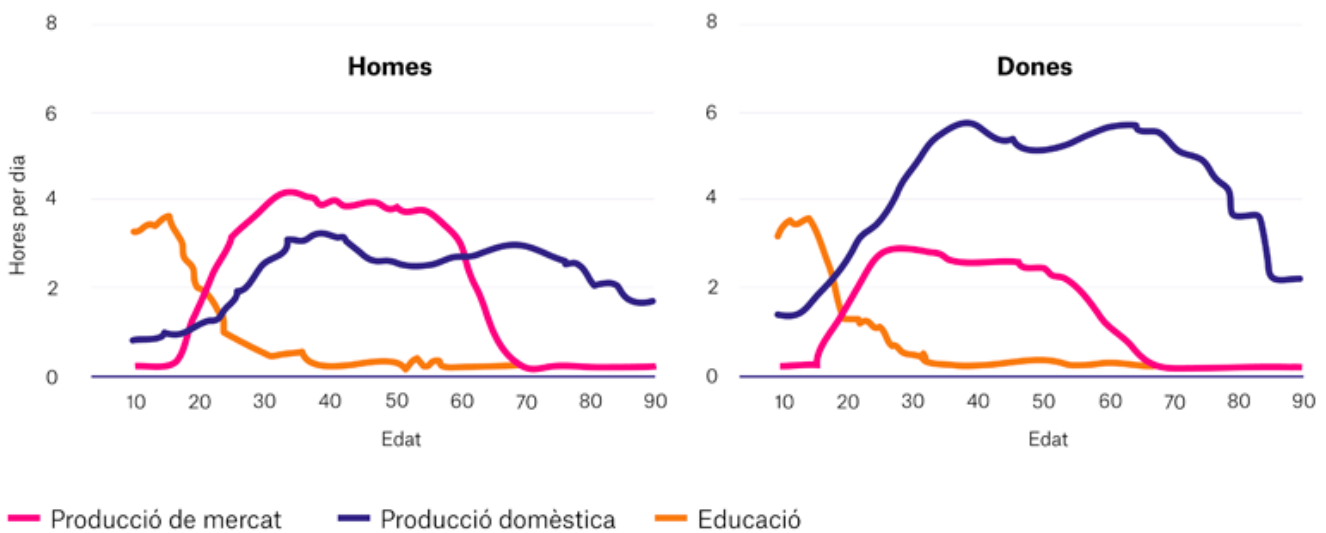
entrevistat recull les tasques que fa al llarg del dia. Gràcies a aquesta mena d'enquestes hi ha hagut un augment significatiu dels estudis sobre les activitats productives no remunerades (Folbre, 2004).

Les feines de casa no remunerades, tot i la seva importància social i econòmica, no queden recollides a la comptabilitat nacional. El Sistema de Comptes Nacionals, que estableix normes comunes per al càlcul de la renda nacional, considera activitats productives només les que es desenvolupen a través de transaccions en els mercats, i d'aquesta manera exclou altres fonts de recursos molt rellevants quant a la seva contribució al benestar individual i social com són les activitats domèstiques i d'atenció i cura d'infants i persones dependents. A conseqüència d'això, se subestima el valor de la producció total de l'economia i, en particular, el valor de la producció aportada per les dones, que s'encarreguen majoritàriament de la part no remunerada (Waring, 1999).

No obstant això, comptabilitzar la producció no remunerada no és pas senzill. En primer lloc, cal determinar quines activitats no remunerades són productives. En el nostre estudi fem servir el criteri de la «tercera persona», que identifica com a activitat productiva la que pot ser feta per una tercera persona i que, per tant, es podria articular a través del mercat. Per exemple, menjar no és una activitat productiva, ja que ningú ho pot fer per nosaltres; però cuinar sí que ho és, ja que podem contractar un cuiner o bé pagar per menjar en un restaurant.

Posteriorment, un cop estimat el nombre d'hores de producció no remunerada, se'ls assigna un valor monetari a fi de fer-les comparables a les activitats remunerades. Els nostres resultats calculen el sou de mercat de les professions de serveis domèstics (criteri del cost de reposició), que pot estar molt per sota del sou que cobra la persona que fa la feina (criteri del cost d'oportunitat).

Gràfic 2. **Temps que homes i dones dediquen a l'educació, a la producció de mercat i a la producció domèstica a Espanya**

Font: càlculs dels autors a partir de les NTA i l'EUT corresponents al 2009-2010.

L'EUT ens permet de construir un perfil d'hores dedicades a la producció remunerada (mercat laboral) i no remunerada (feines de casa), segons l'edat i el sexe, com mostra el gràfic 2. Hi observem que fins als 18-20 anys aproximadament els joves dediquen la major part del temps a l'educació, i que les diferències entre sexes no són gaire rellevants. A l'edat adulta, homes i dones dediquen el temps a activitats productives. Clarament, els homes es concentren en activitats remunerades, mentre que les dones dediquen menys temps a treballar en el mercat i més del doble que els homes a la producció domèstica. Una dada remarcable és que, un cop assolida l'edat de jubilació, la producció remunerada desapareix tant en homes com en dones, mentre que la producció domèstica, tot i que minva en tots dos casos, continua sent molt més alta en el cas de les dones.

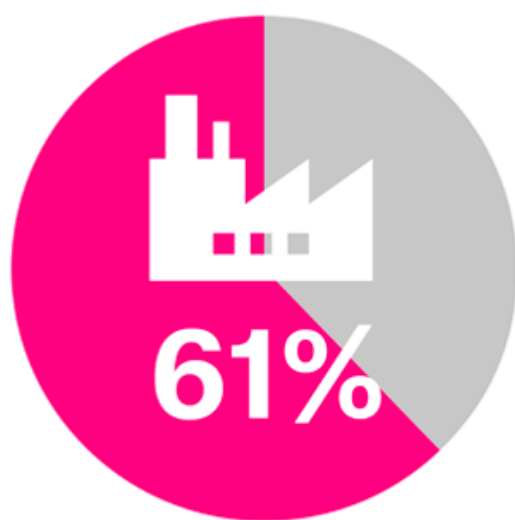
Les dones a Espanya treballen una mitjana d'1,1 hores més al dia que els homes, encara que ho fan majoritàriament en activitats no retribuïdes i, per tant, queden fora de la protecció que representa tenir una feina remunerada.

Si tenim en compte tots els tipus d'activitat (remunerades i no remunerades), les dones espanyoles entre els 21 i els 65 anys treballen una mitjana d'1,1 hores més al dia que no pas els homes. Aquesta diferència no es dona en altres països d'Europa, on homes i dones treballen en total un nombre d'hores semblant, encara que les dones també estan més especialitzades en activitats no remunerades (Hammer *et al.*, 2015). La desigualtat observada a Espanya bé podria ser una de les conseqüències del poc desenvolupament que hi té la provisió pública de serveis de cura infantil i de cura a llarg termini de persones en situació de dependència. El nostre país ha experimentat un canvi ràpid i important cap a un model econòmic de doble guany, en el qual tots dos membres de la parella treballen jornades completes –la taxa d'ocupació de les dones va augmentar del 34,5% el 1992 al 53,8% el 2013–. Els ingressos laborals femenins, però, es redueixen significativament en tenir fills, i això és causat sobretot per l'abandonament del mercat de treball (la interrupció temporal és menys freqüent) (Anxo *et al.*, 2007). Aquest fet condueix a la precarietat de la dona com a treballadora fora del mercat, ja que no té protecció ni regulació (Durán, 2010).

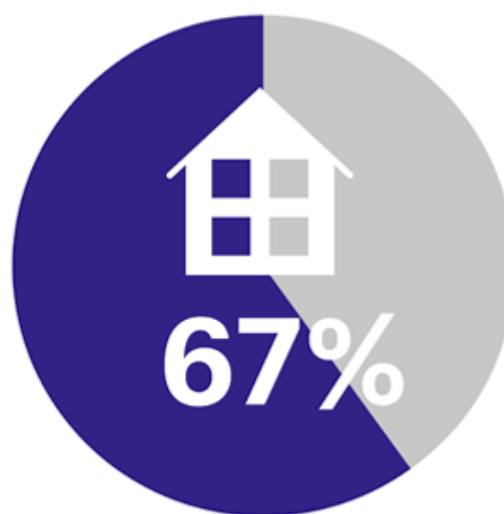

Gràfic 3. **Distribució de la producció de mercat i domèstica entre homes i dones**

El 61% de la producció de mercat a Espanya la fan els homes

El 67% de la producció domèstica a Espanya la fan les dones

Font: càlculs dels autors a partir de les estimacions de les NTA i l'EUT, 2009-2010.

El gràfic 3 mostra els resultats de les nostres estimacions del valor total de la producció d'homes i dones. Com podem observar-hi, les desigualtats són grans: mentre que els homes són responsables del 61% de la producció de mercat, les dones s'ocupen del 67% de la

producció domèstica. Constatem que l'augment de l'accés de les dones al mercat de treball no implica necessàriament la igualtat de gènere dins la llar, tret que el procés de canvi cultural es completi amb polítiques públiques que permetin equilibrar les tasques de cura de la família.

A Espanya les dones són responsables només del 39% de la producció de mercat, però en canvi s'ocupen del 67% de la producció no remunerada, sobretot amb feines domèstiques i tenint cura d'infants i familiars dependents.

Així doncs, a Espanya predomina el model d'estat del benestar del sud d'Europa, anomenat per Saraceno (1994) «familisme sense suport», caracteritzat per una baixa dotació de serveis públics per atendre els més menuts i les persones grans dependents. Això manté una estreta relació amb els diferencials més grans de temps observats entre homes i dones en l'àmbit de les feines de casa. En altres països europeus amb millors polítiques de suport a la conciliació laboral i familiar, la participació de les dones en el mercat laboral és més alta, com també ho és la possibilitat d'ajustar millor el seu temps familiar i productiu, tant domèstic com de mercat.

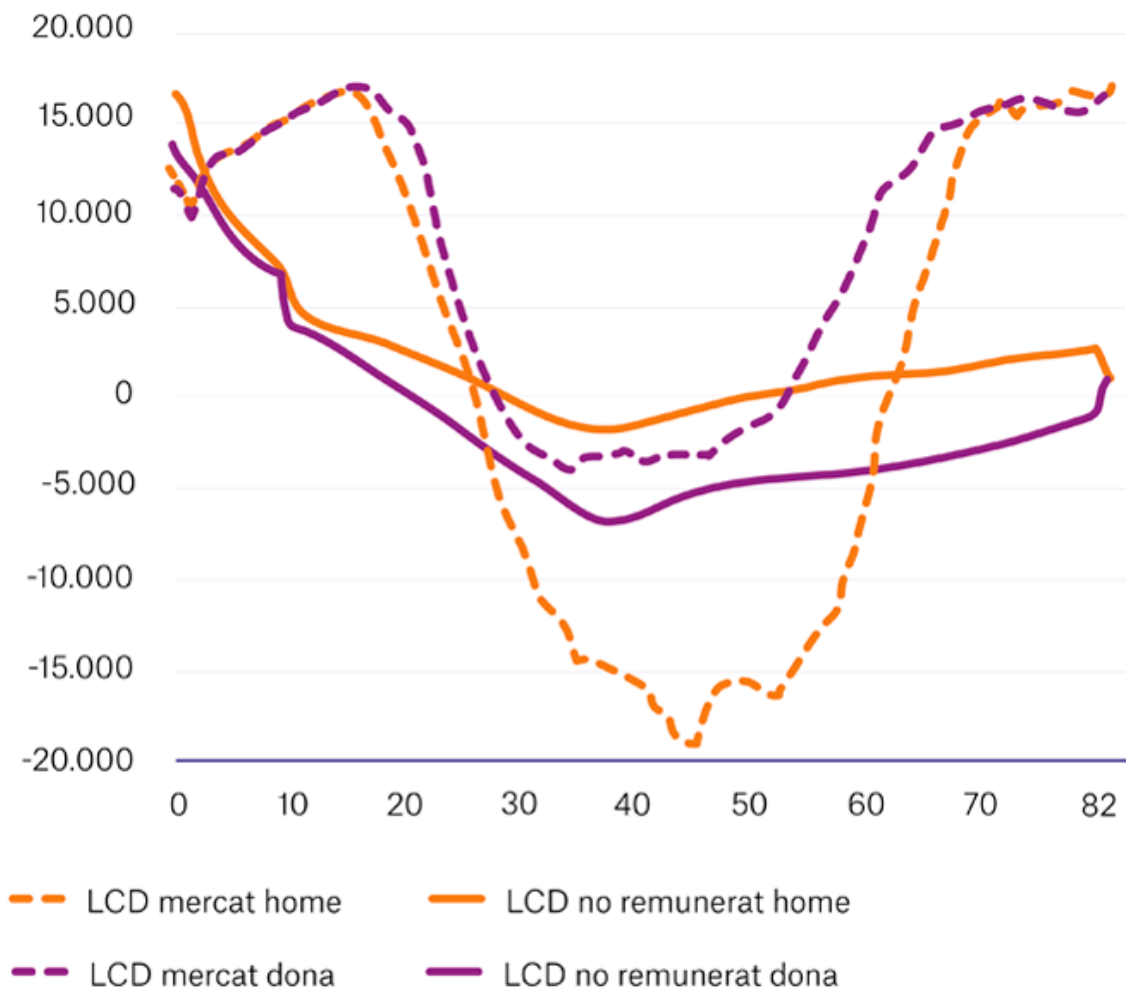
---

4. Consum i producció d'homes i dones al llarg de la vida

El dèficit del cicle vital (LCD) o diferència entre el consum i la renda laboral per a cada edat, segons els paràmetres del projecte NTA, no inclou les activitats fora del mercat (la cura i els serveis rebuts principalment d'altres membres de la família). En introduir aquest tipus d'activitats no remunerades, podem definir l'LCD domèstic com la diferència entre el consum de serveis domèstics i la seva producció a cada edat. Tots dos perfils es mostren comparats al gràfic 4 per a homes i dones a Espanya. Observem-hi que en el cas de l'LCD no remunerat el superàvit (dèficit) esdevé automàticament transferències donades (rebudes).

Gràfic 4. **Dèficit del cycle vital de producció de mercat i de producció no remunerada, homes i dones**

Font: càlculs dels autors a partir de les estimacions de les NTA i l'EUT corresponents al 2009-2010.

D'una banda, el perfil d'LCD de mercat mostra que els homes comencen el seu excedent una mica abans, la qual cosa indica que s'incorporen més joves al mercat laboral i amb sous més elevats. D'altra banda, en l'LCD no remunerat les dones presenten excedent a edats més joves, una dada que ens indica que proporcionen més serveis domèstics i de cura dels que reben abans que no pas els homes (22 anys enfront de 28). Tanmateix, a causa –en part– que el sou dels treballadors domèstics que s'utilitza per donar un valor monetari a aquestes activitats no remunerades és molt baix, les activitats de mercat dels homes superen amb escreix el nivell d'excedents respecte a les activitats de les dones. En edats avançades, observem que els homes passen a consumir més del que produeixen en el mercat als 62 anys, mentre que el dèficit de les

dones comença als 54 anys. Però un cop més passa a l'inrevés amb l'LCD no remunerat: els homes comencen a presentar dèficit als 49 anys, mentre que les dones continuen proporcionant més cura i serveis dels que reben fins passats els 80 anys.

Les dones espanyoles fan activitats no remunerades pràcticament al llarg de tota la vida adulta, mentre que els homes se n'ocupen entre els 30 i els 50 anys (quan són pares de nens petits).

El gràfic mostra també dos resultats especialment importants. D'una banda, com era previsible, els qui més activitats domèstiques consumeixen –i, per tant, els qui reben més transferències de temps– són els infants, i aquesta necessitat és més gran com més petits són. De fet, el valor de la cura rebuda durant aquests primers anys és superior al dels recursos monetaris necessaris per cobrir les necessitats materials. D'una altra banda, les dones adultes són donants netes de feines de casa i de cura pràcticament durant tota la vida adulta i fins a edats molt avançades, mentre que els homes n'esdevenen receptors nets abans d'arribar als 50 anys. Els homes només presenten un excedent en el seu LCD no remunerat coincidint amb les edats en què solen ser pares (30-50 anys) de fills joves, la qual cosa es confirma quan separem les activitats no remunerades entre activitats de la llar, d'una banda, i cura d'altres familiars, de l'altra, ja que aleshores podem observar que la major part del temps de producció domèstica dels homes es concentra a tenir cura dels fills.

---

5. Conclusions

Tot i que és difícil mesurar el benestar individual i social, no hi ha dubte que cal tenir en compte, a més a més del nivell de renda monetària, la producció fora del mercat (feines de casa, tenir cura d'infants i de persones grans o dependents). Si concloem que aquesta producció no remunerada la fan sobretot dones, una anàlisi correcta ens duria a una nova definició de dependència econòmica més enllà de consideracions merament monetàries.

Aquest estudi mostra els perfils per edat de consum i producció remunerada i no remunerada diferenciats per sexe. Les estimacions es refereixen als anys 2009-2010 a Espanya, que són els últims per als quals disposem de l'Enquesta d'ús del temps feta per l'INE. Aquesta mena d'anàlisi és crucial per visibilitzar el paper de la dona no tan sols com a treballadora de mercat, sinó també en les feines no remunerades, on fa una contribució cabdal per al benestar social.

Els resultats que hem obtingut mostren que les dones són donants netes de recursos no remunerats (feines de casa i de cura) a altres grups d'edat al llarg de tota la vida adulta. Els homes, en canvi, només són donants nets d'aquesta mena de recursos entre els 30 i els 50 anys, quan es dediquen majoritàriament a tenir cura dels fills.

No obstant això, si considerem els resultats com una fotografia de la situació observada el 2009-2010, els patrons diferenciats entre homes i dones joves i grans reflecteixen també un canvi de comportament entre les generacions més joves en relació amb les nascudes fa més de 50 anys. D'altra banda, l'any de referència de les dades es refereix justament a l'inici de la crisi econòmica, i no tenim gaire informació sobre quina influència ha tingut la crisi en els rols de gènere a través dels canvis en els patrons productius i de la nova configuració de les transferències públiques i privades.

El nostre estudi fa palesa la importància de la cura i de les activitats no remunerades per al benestar de les persones, com també la necessitat de repensar el sistema de polítiques públiques i socials amb l'objectiu de reduir els costos de la conciliació familiar amb la feina. Aquesta necessitat és evident en el cas de les dones quan són mares, ja que incrementen de manera molt desigual respecte als homes el nombre total d'hores de feina o bé en molts casos queden excloses de la protecció que implica el fet de tenir una feina remunerada.

Elisenda Rentería (investigadora de la Universitat de Barcelona)

Rosario Scandurra (investigadora de la Universitat de Barcelona)

Guadalupe Souto (investigadora de la Universitat Autònoma de Barcelona)

Concepció Patxot (investigadora de la Universitat de Barcelona)

---

6. Referències

Anxo, D., L. Flood, L. Mencarini, A. Pailh, A. Solaz i M.L. Tanturri (2007): «Gender differences in time use over the life course in France, Italy, Sweden, and the US», *Feminist Economics*, 17(3).

Counting Women's Work

Durán, M.A. (2010): *Tiempo de vida y tiempo de trabajo*, Bilbao: Fundación BBVA.

Folbre, N. (2004): *Family time: the social organization of care*, Nova York: Routledge.

Hammer, B., A. Prskawetz i I. Freund (2015): «Production activities and economic dependency by age and gender in Europe: a cross-country comparison», *The Journal of the Economics of Ageing*, 5 [DOI: 10.1016/j.jeoa.2014.09.007].

Lee, R., i A. Mason (2011): *Population aging and the generational economy: a global perspective*, Northampton: Edward Elgar.

National Transfer Accounts

Rentería, E., R. Scandurra, G. Souto i C. Patxot (2016): «Intergenerational money and time transfers by gender in Spain: who are the actual dependents?», *Demographic Research*, 34(24).

Saraceno, C. (1997): «Family change, family policy and the restructuring of welfare», dins OECD (ed.): *Family, market and community: equity and efficiency in social policy*, París: OECD.

Waring, M. (1999): *Counting for nothing: what men value and what women are worth*, Toronto: University of Toronto Press.

Classificació

Autors

Elisenda Rentería, Investigadora del Centre d'Estudis Demogràfics Rosario Scandurra, UB
Guadalupe Souto, UAB Concepció Patxot, UB

Etiquetes

desigualtat, economia, gènere, dona, família

Temàtiques

Inclusió Social

Continguts relacionats

Article

L'atenció de llarga durada als països europeus després de la crisi

Agost 2017

Les crisis econòmiques comporten múltiples decisions polítiques que afecten els sistemes de salut. En aquest article de l'Observatori Social de "la Caixa" analitzem els efectes de la crisi en la reforma del sistema de cures de llarga durada en els països europeus.

Article

Participació cultural a Espanya: antecedents i oportunitats

Maig 2017

El grau de participació cultural al nostre país s'assembla al d'altres països europeus, excepte el dels nòrdics. Des d'una perspectiva comparativa, aquest article de l'Observatori Social de "la Caixa" analitza els efectes del nivell educatiu, l'edat, els ingressos i algunes variables de la situació laboral sobre els índexs d'assistència.

Article

Evolució comparada de la pobresa infantil, juvenil i de la gent gran a Europa

Maig 2017

Ha disminuït la protecció de menors i joves al llarg de l'última dècada? En molts països europeus la taxa de pobresa infantil és superior a la dels majors de 64 anys, i aquesta divergència és particularment intensa a Espanya.

Article

El repte de la Garantia Juvenil

Abril 2017

Hi ha múltiples diagnòstics sobre l'increment de la desocupació juvenil provocat per la crisi econòmica. L'article reflexiona sobre l'efectivitat de les polítiques generades en funció d'aquests diagnòstics i, especialment, en la Recomanació Europa de la Garantia Juvenil.

Article

Baix nivell educatiu, baixa participació laboral

Abril 2017

La crisi econòmica ha afectat el mercat de treball juvenil a Espanya i especialment els joves amb un nivell educatiu baix. Cal revertir aquesta situació per evitar que molts menors de 30 anys acabin en l'exclusió.

També et pot interessar

Atur juvenil i pobresa: un problema estructural?

Inclusió Social

La relació entre els joves i el mercat laboral és el tema central d'aquest segon *Dossier* de l'Observatori Social de "la Caixa". L'efecte de la crisi econòmica sobre l'ocupació juvenil en els països del nostre entorn serà un factor clau que caldrà tenir en compte a l'hora de perfilar els estats del benestar del demà.

L'atenció de llarga durada als països europeus després de la crisi

Inclusió Social

Les crisis econòmiques comporten múltiples decisions polítiques que afecten els sistemes de salut. En aquest article de l'Observatori Social de "la Caixa" analitzem els efectes de la crisi en la reforma del sistema de cures de llarga durada en els països europeus.

Evolució comparada de la pobresa infantil, juvenil i de la gent gran a Europa

Inclusió Social

Ha disminuït la protecció de menors i joves al llarg de l'última dècada? En molts països europeus la taxa de pobresa infantil és superior a la dels majors de 64 anys, i aquesta divergència és particularment intensa a Espanya.

[Subscriu-t'hi](#)

[Atenció a l'usuari](#)

[Informació legal](#)

[Obra Social "la Caixa"](#)

Informació corporativa

Sala de Premsa

RSS

CaixaBank

L'Observatori Social de "la Caixa" i la Fundació Bancària "la Caixa" no s'identifiquen necessàriament amb l'opinió dels autors.

© Fundació Bancària Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, "la Caixa". Tots els drets reservats.

